

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้พัฒนาการของครอบครัวกับพฤติกรรม ป้องกันการสูบบุหรี่ ความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้พัฒนาการของครอบครัวกับพฤติกรรมการสูบบุหรี่ และความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมป้องกันการสูบบุหรี่พฤติกรรมการสูบบุหรี่ของวัยรุ่นในวิทยาลัย สังกัดกรมอาชีวศึกษา ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยมีขอบเขตการทบทวนเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับวัยรุ่น
2. พัฒนาการของครอบครัวระยะมีบุตรวัยรุ่น
3. สถานการณ์และสาเหตุการสูบบุหรี่ในวัยรุ่น
4. แนวทางป้องกันการสูบบุหรี่ในวัยรุ่น
5. ความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้พัฒนาการของครอบครัว พฤติกรรมป้องกันการสูบบุหรี่ และพฤติกรรมการสูบบุหรี่ของวัยรุ่น

แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับวัยรุ่น

คำว่าวัยรุ่นมีรากศัพท์มาจากคำว่า “adolescere” ในภาษาละติน หมายถึงการพัฒนาไปสู่ความเป็นผู้ใหญ่ทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา (Hurlock, 1975 อ้างตาม บุญวดี, 2546 ก) โดยถือเอาความพร้อมของร่างกายเป็นเครื่องตัดสิน ซึ่งในผู้หญิงคือการมีประจำเดือนครั้งแรก และในผู้ชายคือการผลิตเซลล์สืบพันธุ์ได้ ช่วงอายุของวัยรุ่นโดยทั่วไปอยู่ระหว่าง 13 – 21 ปี แบ่งย่อย ได้เป็น 3 ระยะคือ (วันเพ็ญ, 2546; สุชา, 2542; Pillitteri, 1999)

1. *ระยะวัยรุ่นตอนต้น (early period)* เด็กผู้หญิงจะมีอายุระหว่าง 13 - 15 ปี และเด็กผู้ชายจะมีอายุระหว่าง 15 - 17 ปี ระยะนี้ทั้งเด็กผู้ชายและผู้หญิงจะมีการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายอย่างมาก (period of transformation) คือ ร่างกายมีการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วพอ ๆ กับระยะวัยทารก (Newman & Newman, 1991) โดยวัยรุ่นผู้ชายมีการผลิตเซลล์สืบพันธุ์และสามารถหลั่งน้ำอสุจิได้ ในวัยรุ่นหญิงจะเริ่มมีประจำเดือน หน้าอกและสะโพกขยายใหญ่ขึ้น การเข้าสู่วัยรุ่นเร็วหรือช้าจะมีผลต่อสภาพจิตใจของเด็ก กล่าวคือ เด็กที่เติบโตช้าอาจรู้สึก ว่าตนเป็นปมด้อย ขาดความมั่นใจ กลัวถูกล้อเลียนจากเพื่อน มีความภาคภูมิใจในตนเองต่ำ ใน

ทางกลับกันถ้าเด็กเข้าสู่วัยรุ่นเร็ว เด็กจะรู้สึกวุ่นวายแตกต่างจากเพื่อน จิตใจยังไม่พร้อมกับการเข้าสู่วัยรุ่น อาจทำให้รู้สึกอาย วางท่าทางไม่ถูก และไม่กล้าเข้าสังคม เป็นต้น

2. *ระยะวัยรุ่นตอนกลาง (middle period)* เด็กผู้หญิงจะมีอายุระหว่าง 15 - 18 ปี และเด็กผู้ชายจะมีอายุระหว่าง 17-19 ปี ระยะนี้วัยรุ่นจะมีลักษณะความเป็นหญิงและชายอย่างเด่นชัด วัยรุ่นหลายคนเริ่มช่วยพ่อแม่แบ่งเบาภาระในเรื่องงานบ้าน ขณะเดียวกันก็ให้ความสำคัญกับกลุ่มเพื่อนอย่างมาก มีการรวมกลุ่มทั้งกับเพื่อนวัยเดียวกันและเพื่อนต่างเพศมากขึ้น เริ่มทำตัวห่างเหินกับครอบครัวและมักกีดกันไม่ให้ผู้ใหญ่มายุ่งกับเรื่องส่วนตัว เมื่อเชื่อมั่นต่อสิ่งใดก็จะยึดถืออย่างรุนแรงแบบลุ่มหลง เป็นช่วงที่ต้องเผชิญกับปัญหา (period of problems) คือจะรู้สึกกำกวม สับสนในบทบาทของตนเอง โดยบางครั้งรู้สึกเป็นผู้ใหญ่แต่บางครั้งก็รู้สึกเป็นเด็ก มักมีปัญหาในการปรับตัว มีการตัดสินใจรวดเร็ว และวู่วาม ต้องการอิสระ ต้องการความเป็นส่วนตัว (period of independence) อยากเรียนรู้และแก้ปัญหาต่าง ๆ ด้วยตัวเอง ต้องการการแสดงที่ดีและเหมาะสม (period of reconstruction) เพื่อให้เป็นที่ยอมรับของพ่อแม่ ครู และกลุ่มเพื่อน (ทิพย์ภา, 2541; นิตยา, 2545) เต็มไปด้วยความเชื่อมั่นในตนเอง ตรงไปตรงมา ให้ความสำคัญกับความคิดของตนเอง และยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง ดังนั้น จึงเป็นเรื่องที่ง่ายต่อการถูกชักจูงไปในทางที่ไม่ดี เพราะความคิดชั่ววูบของอารมณ์ตนเอง (สุชา, 2542) นอกจากนั้นสังคมยังเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อวัยรุ่นอย่างมาก โดยวัยรุ่นจะพยายามทำทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อให้ตนเป็นที่ยอมรับของเพื่อนและบุคคล ในสังคม มักไว้วางใจเพื่อนรุ่นเดียวกันมากกว่าพ่อแม่ บางครั้งกลุ่มเพื่อนจึงอาจชักจูงให้กระทำพฤติกรรมเสี่ยงต่าง ๆ เช่น ทดลองสูบบุหรี่ เสพสารเสพติด หรือมีพฤติกรรมเสี่ยงทางเพศ เป็นต้น วัยรุ่นตอนกลางจะมีความสามารถในการคิดอย่างมีเหตุผลและคิดเชิงนามธรรม (formal thinking) มากขึ้น แต่ยังมีข้อจำกัดทางด้านความคิดที่ต่างจากผู้ใหญ่ คือ ยึดตนเองเป็นศูนย์กลางและมักคิดเกินความเป็นจริง (Santrock, 1999) บางครั้งจึงทำให้การรับรู้และการดูแลสุขภาพเป็นไปอย่างไม่ถูกต้อง เช่น คิดว่าการสูบบุหรี่คือการแสดงออกถึงความเป็นผู้ใหญ่ และความเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มเพื่อน หรือเข้าใจว่าการทำพฤติกรรมเหล่านี้มีอันตรายที่ไม่รุนแรง และสามารถเลิกได้เมื่อต้องการ (นิตยา, 2545)

3. *ระยะวัยรุ่นตอนปลาย (late period)* เด็กผู้หญิงจะมีอายุระหว่าง 18-20 ปี และเด็กผู้ชายจะมีอายุระหว่าง 19 - 21 ปี ระยะนี้จะมีลักษณะที่เหมือนวัยผู้ใหญ่ทุกประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านที่เกี่ยวกับความนึกคิดและการตัดสินใจแก้ปัญหาต่าง ๆ เป็นช่วงระยะที่เข้าสู่การเรียนในมหาวิทยาลัย มีความรับผิดชอบและพัฒนาตนไปสู่ความเป็นผู้ใหญ่ การพัฒนาที่สำคัญของวัยรุ่นระยะนี้คือ การตัดสินใจเลือกอาชีพที่ตนคาดหวังตามความสนใจและความถนัดของตน วัยรุ่นบางคนไม่สามารถใช้ศักยภาพในการทำให้ตนก้าวไปสู่ความสำเร็จในชีวิตได้

เต็มที่ ทำให้รู้สึกแคว้งคว้าง ไม่มีจุดยืน อาจทำให้มีปมด้อย ขาดความภาคภูมิใจในตนเอง ชอบเปรียบเทียบตนเองกับผู้อื่น มีอารมณ์วิตกกังวล ซึมเศร้า บางคนแยกตัวห่างเหินกับครอบครัว บางคนก็เลิกการศึกษากลางคันหันเข้าสู่วิถีที่ชักจูงได้ เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป วัยรุ่นเป็นช่วงที่เชื่อมความเป็นเด็กกับผู้ใหญ่ มีการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วในทุก ๆ ด้าน มีลักษณะความเป็นหญิงและชายอย่างเด่นชัด ยึดมั่นในความคิดของตนเอง เมื่อรู้สึกอย่างไรก็แสดงออกมาทันทีโดยไม่มีการยับยั้ง มีความคิดความรู้สึกที่รุนแรง ชัดแย้งกับผู้ปกครองได้ง่าย เป็นช่วงที่มีภาวะวิกฤติมากที่สุดช่วงหนึ่งของชีวิต ซึ่งลักษณะดังกล่าวอาจทำให้วัยรุ่นถูกชักจูงให้กระทำความผิดหรือมีพฤติกรรมเสี่ยงต่าง ๆ รวมถึงพฤติกรรมกาสูบหรี่ได้ง่าย แต่ถ้าหากวัยรุ่นได้รับการอบรมเลี้ยงดูที่ดีจากครอบครัวก็จะทำให้เขาสามารถผ่านช่วงนี้ไปได้อย่างราบรื่น และเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพต่อไปในอนาคต

พัฒนกิจของครอบครัวระยะมีบุตรวัยรุ่น

ครอบครัวมีการเปลี่ยนแปลงไปตามวงจรของเวลาอย่างไม่หยุดนิ่ง (family life cycle) การที่ครอบครัวจะพัฒนาไปได้ดีหรือไม่นั้น ต้องปฏิบัติภารกิจอย่างเหมาะสมในทุก ๆ ด้าน รวมถึงภารกิจด้านพัฒนาการหรือเรียกว่า “พัฒนกิจ (developmental tasks)” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกครอบครัวและตอบสนองความคาดหวังของสังคม ซึ่งถ้าครอบครัวสามารถปฏิบัติพัฒนกิจสำเร็จลุล่วงลงได้ก็จะนำไปสู่ความพึงพอใจของสมาชิก เป็นที่ยอมรับของสังคม และนำไปสู่ความสำเร็จของการพัฒนาครอบครัวในขั้นต่อไป แต่ถ้าปฏิบัติไม่ได้หรือไม่สำเร็จก็จะทำให้ครอบครัวไม่มีความสุข ไม่เป็นที่ยอมรับของสังคม ส่งผลให้ประสบกับความยากลำบากในการปฏิบัติพัฒนกิจในระยะพัฒนาการของครอบครัวในขั้นต่อไป (รุจา, 2541; ศิริรัตน์, 2545; Duvall, 1971) โดยเฉพาะครอบครัวที่มีบุตรวัยรุ่น ระยะนี้บุตรวัยรุ่นหลายคนจะให้ความสำคัญกับกลุ่มเพื่อนมาก ใกล้ชิดกับครอบครัวลดลง จนอาจกลายเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดความไม่เข้าใจ ชัดแย้งกับพ่อแม่ บางคนทำตัวห่างเหินกับครอบครัว ไม่อยากให้ผู้ใหญ่มากุญกับเรื่องส่วนตัว ชอบทดลอง ยึดมั่นในความคิดของตน ความคิดของวัยรุ่นเป็นความรู้สึกที่รุนแรง มักทำอะไรตามใจตน เมื่อรู้สึกอย่างไรก็แสดงออกมาทันทีโดยไม่มีการยับยั้ง บิดามารดาจึงจำเป็นต้องเข้าใจและเรียนรู้ถึงพัฒนาการตามธรรมชาติของวัยรุ่น เพราะถ้าหากบิดามารดาไม่รู้หรือไม่พยายาม ทำความเข้าใจถึงพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของบุตรวัยรุ่นแล้ว อาจทำให้วัยรุ่นมีปัญหากับครอบครัวอย่างรุนแรงจนนำไปสู่ปัญหาอื่น ๆ ตามมา เช่น ปัญหาการทะเลาะวิวาท การใช้ความรุนแรง การสำส่อนทางเพศ และเสพสารเสพติด เป็นต้น ดังนั้นพัฒนกิจของ

ครอบครัวที่มีบุตรวัยรุ่น (developmental tasks at the teenage stage) คืองานที่บิดามารดาต้องกระทำซึ่งมีความสำคัญมากในการให้การดูแล อบรมสั่งสอน สนับสนุนให้วัยรุ่นมีพัฒนาการไปในทางที่พึงประสงค์ และเติบโตเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณภาพต่อไปในอนาคต สำหรับพัฒนาการของครอบครัวที่มีบุตรวัยรุ่นได้มีผู้ให้รายละเอียดไว้ดังนี้ (ปราณี, 2538; Bradshaw, 1988; Carter & McGoldrick, 1989 cited by Friedman, 1998; Duvall, 1971; Friedman, 1998; Rowe, 1981 อ้างตาม รุจา, 2541)

1. การสื่อสารและสัมพันธ์ภาพ ครอบครัวที่มีบุตรวัยรุ่นต้องมีการสื่อสารกันอย่างเปิดเผย โดยบิดามารดาต้องเอาใจใส่และคอยรับฟังปัญหาของบุตร เด็กที่เติบโตมาจากครอบครัวที่มีการดูแลเอาใจใส่ มีสัมพันธ์ภาพที่ดี มีการสื่อสารกันอย่างเปิดเผย บรรยากาศในครอบครัวเป็นประชาธิปไตย จะทำให้มีอิสระในการคิด ตัดสินใจ กล้าปรึกษาบิดามารดาเมื่อตนมีปัญหาจะสามารถจัดการกับความเครียดและปัญหาต่าง ๆ ของตัวเองได้ดี นอกจากนั้นการสื่อสารและสัมพันธ์ภาพที่ดีและเหมาะสมยังมีผลต่อบุคลิกภาพของวัยรุ่น คือ วัยรุ่นจะมีลักษณะเป็นคนที่มีเหตุผล มีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม มีความสามารถในการปรับตัวได้ดี กล้าแสดงออก เข้าใจและเห็นคุณค่าของตนเอง ดังนั้นการสื่อสารและสัมพันธ์ภาพที่ดีในครอบครัวจึงเป็นหนทางที่สำคัญในการสร้างเสริมภูมิคุ้มกันให้กับวัยรุ่น เพื่อให้วัยรุ่นมีพฤติกรรมสุขภาพที่เหมาะสม

2. การอบรมบทบาทหน้าที่ ช่วงวัยรุ่น บุตรจะมีเพื่อนและมีกิจกรรมต่าง ๆ มากมาย ทั้งกิจกรรมในบ้านและนอกบ้าน ดังนั้น บิดามารดาจึงต้องเข้าใจและมีการอบรมบทบาทหน้าที่ที่เหมาะสมคือ ให้คำแนะนำและยอมรับพฤติกรรมที่บุตรแสดงออก ให้โอกาสบุตรในการคบเพื่อน ทั้งชายและหญิง ยอมรับกลุ่มเพื่อนของบุตร ส่งเสริมให้บุตรมีกิจกรรมร่วมกับกลุ่มเพื่อน โรงเรียน หรือชุมชน รวมทั้งมีกิจกรรมร่วมกับบุตรและเพื่อน ๆ ของบุตรบ้าง เพื่อที่จะได้เรียนรู้พัฒนาการและพฤติกรรมต่าง ๆ ของบุตรรวมถึงเป็นข้อมูลในการมอบหมายบทบาทหน้าที่ให้บุตรได้อย่างเหมาะสม อบรมบุตรให้เข้าใจถึงบทบาทหน้าที่ของตนเอง ปฏิบัติตามระเบียบ กฎเกณฑ์ เงื่อนไขและแบบแผนความประพฤติทางสังคม ส่งเสริมให้บุตรวัยรุ่นมีความเชื่อมั่นในตนเอง สามารถป้องกันตนเองจากพฤติกรรมเสี่ยงและมีพฤติกรรมทางสุขภาพที่ถูกต้อง เหมาะสม

3. การตอบสนองความต้องการของบุตร วัยรุ่นเป็นวัยที่ต้องการอิสระ ต้องการความเป็นส่วนตัว อยากเรียนรู้และต้องการแก้ปัญหาต่าง ๆ ด้วยตัวเอง จะพยายามทำทุกสิ่งทุกอย่างจนสุดความสามารถเพื่อให้ตนเป็นที่ยอมรับของพ่อแม่ ครู กลุ่มเพื่อนและบุคคลในสังคม มักไว้วางใจเพื่อนรุ่นเดียวกันมากกว่าพ่อแม่หรือบุคคลในครอบครัว ดังนั้น บิดามารดาจึงจำเป็นต้องเรียนรู้ถึงพัฒนาการตามธรรมชาติของบุตรวัยรุ่น เข้าใจในความต้องการและตอบสนองความต้องการของบุตรอย่างเหมาะสมทั้งร่างกายและจิตใจ มีความหวังใยเอาใจใส่ คอยดูแล ตักเตือน ใถ่ถาม

สารทุกข์สุขดิบสม่ำเสมอ แสดงความดีใจ ภูมิใจเมื่อบุตรประสบความสำเร็จ รวมถึงให้กำลังใจเมื่อบุตรประสบกับความผิดหวัง ซึ่งเมื่อบุตรรู้ตัวว่าตนเป็นคนที่บิดามารดาที่มีความภาคภูมิใจ เขาก็จะรู้สึกเห็นคุณค่าในตนเอง เมื่อต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่ตึงเครียดหรือคุกคามก็จะรู้สึกมีที่พึ่งพิง และสามารถยื่นมือช่วยเหลือหาทางเอาชนะปัญหานั้นได้อย่างเหมาะสมโดยไม่ต้องหันหน้าเข้าหาบุรุษ

4. การให้คำแนะนำเกี่ยวกับพฤติกรรมสุขภาพ วัยรุ่นเป็นช่วงที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา อยากรู้ อยากเห็น อยากทดลอง มักยอมรับเอาความเชื่อและค่านิยมของกลุ่มเข้ามาด้วยความเต็มใจ มีพฤติกรรมเลียนแบบได้ง่าย จึงทำให้วัยรุ่นต้องประสบกับปัญหาต่าง ๆ มากมาย เช่น ปัญหาอุบัติเหตุจากการขับขี่รถยนต์ การมีพฤติกรรมเสี่ยงทางเพศ รวมถึงการสูบบุหรี่และเสพสารเสพติด ดังนั้นครอบครัวที่มีบุตรวัยรุ่นจึงมีพัฒนาการที่สำคัญเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดพฤติกรรมเสี่ยงทางสุขภาพคือ อบรมเลี้ยงดูให้บุตรมีพัฒนาการที่เหมาะสมทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคมและสติปัญญา ส่งเสริมพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ให้คำแนะนำเกี่ยวกับการป้องกันพฤติกรรมเสี่ยง รวมทั้งพูดคุยและให้ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องเกี่ยวกับโทษของบุหรี่

5. การจัดสรรเงินและความรับผิดชอบ ครอบครัวที่มีบุตรวัยรุ่นต้องมีการจัดสรรด้านการเงินให้เหมาะสม บิดามารดาก็ต้องคอยให้คำแนะนำในการใช้จ่ายหรือการบริหารเงินแก่บุตร เนื่องจากขณะนี้บุตรมักเสียค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่ไปกับกลุ่มเพื่อน บิดามารดาควรเป็นแบบอย่างแก่บุตรเกี่ยวกับการจัดสรรเงินและใช้จ่าย สอนให้บุตรประหยัด อดออม และรู้จักคุณค่าของเงิน นอกจากนี้บิดามารดาควรแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบในครอบครัวให้บุตรวัยรุ่นช่วยแบ่งเบาบ้างในบางส่วน เช่น รับผิดชอบงานบ้าน เตรียมอาหาร ดูแลน้อง ๆ มีการวางกฎระเบียบที่ชัดเจน แต่ต้องไม่บังคับหรือเข้มงวดจนเกินไป ทำตัวเป็นเพื่อนที่ดีของบุตร ส่งเสริมและสนับสนุนให้บุตรแสดงความสามารถในการทำสิ่งที่ตนถนัดและสนใจ ให้บุตรได้ทำงานอดิเรก เช่น ปลูกต้นไม้ เล่นดนตรี เล่นกีฬา สอนให้บุตรวางแผนการดำเนินชีวิต ตลอดจนมีความรับผิดชอบและมีวินัยในเรื่องส่วนตัวของตนเอง

6. การอบรมจริยธรรมในการดำเนินชีวิต พัฒนาการของบิดามารดาที่สำคัญอีกประการหนึ่งสำหรับบุตรวัยรุ่น คือ การถ่ายทอดจริยธรรมและปรัชญาที่ดีในการดำเนินชีวิต ปลูกฝังศีลธรรมและค่านิยมอันดีงามแก่บุตร สอนให้บุตรปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคม ไม่ประพฤติปฏิบัติตนไปในทางที่เสื่อมเสียหรือผิดกฎหมาย โดยมีบิดามารดาเป็นแบบอย่าง ซึ่งวัยรุ่นที่ได้รับการปลูกฝังให้มีจริยธรรมและปรัชญาที่ดีในการดำเนินชีวิตจะสามารถตัดสินใจไม่กระทำพฤติกรรมเสี่ยงทางด้านสุขภาพ หรือสามารถป้องกันตนเองจากพฤติกรรมเสี่ยงต่าง ๆ ทางด้านสุขภาพได้อย่างเหมาะสมและมีเหตุผล

สถานการณ์และสาเหตุพฤติกรรมการสูบบุหรี่ในวัยรุ่น

แม้ว่าบุหรี่จะไม่ใช่ว่าสิ่งที่มีพิษภัยหมาย แต่ในทางการแพทย์ระหว่างชาติถือว่าบุหรี่เป็นสารเสพติดที่ได้มีการขึ้นทะเบียนไว้อย่างเป็นทางการ ซึ่งองค์การอนามัยโลกให้การยอมรับว่านิโคตินในบุหรี่เป็นสารเสพติดมาตั้งแต่ ปี 1978 บุหรี่เป็นปัญหาสำคัญด้านสุขภาพที่ทำให้เกิดอาการเสพติดทั้งร่างกายและจิตใจได้ในเวลาอันรวดเร็ว และเป็นต้นตอสำคัญที่นำไปสู่สารเสพติด ชนิดอื่น ๆ (ประกิต, 2548; สมิต, 2544; สถาบันควบคุมการบริโภคยาสูบ, 2548) สำหรับสถานการณ์และสาเหตุพฤติกรรมการสูบบุหรี่ในวัยรุ่น มีรายละเอียด ดังนี้

1. สถานการณ์การสูบบุหรี่ในวัยรุ่น ปัจจุบันการสูบบุหรี่ถือเป็นปัญหาสำคัญและได้ระบาดเข้าสู่วัยรุ่นเป็นจำนวนมาก สำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติดแห่งชาติ (2542) ร่วมกับสำนักวิจัยเอแบค (เอแบคโพล) ทำการสำรวจเด็กนักเรียนระดับประถมศึกษาถึงมหาวิทยาลัย จำนวน 5 ล้านคน จากทั้งหมด 17 ล้านคน พบว่า มีวัยรุ่นเข้าไปเกี่ยวข้องกับสารเสพติดจำนวน 600,000 คน โดยเป็นนักเรียนระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.) จำนวนถึง 172,710 คน คิดเป็นร้อยละ 26 ของนักเรียน นักศึกษาทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับสารเสพติด สอดคล้องกับข้อมูลผู้เข้ารับการบำบัดรักษาเสพติดทั่วประเทศระหว่างเดือนมกราคม – มิถุนายน 2543 จำนวน 20,503 คน ที่ต่างให้ประวัติว่าพวกตนเริ่มมีพฤติกรรมเสพยาเสพติดครั้งแรกในช่วงวัยรุ่นเป็นจำนวนถึง 17,104 คน คิดเป็นร้อยละ 85.5 ของผู้เข้ารับการบำบัดรักษาในทุกวัย เมื่อพิจารณาช่วงอายุก็พบว่าวัยรุ่นอายุระหว่าง 15-19 ปี เป็นกลุ่มที่มีการเสพยาเสพติดมากที่สุดคือ 10,269 คน หรือคิดเป็นร้อยละ 60 ของวัยรุ่นทั้งหมดที่มีพฤติกรรมเกี่ยวข้องกับสารเสพติด ที่สำคัญคือการสำรวจพบว่าผู้ติดยาเสพติดที่เข้ารับการบำบัดรักษาทุกรายเริ่มต้นจากการติดยา โดยไม่มีรายใดเลยที่ไม่เคยสูบบุหรี่มาก่อน ข้อมูลจากมูลนิธิรณรงค์เพื่อการไม่สูบบุหรี่ (2548) ก็พบว่าขณะนี้เด็กไทยอายุต่ำกว่า 18 ปี ติดยาหรือถึง 300,000 คน และ 78,000 คนที่สูบบุหรี่เป็นประจำ เมื่อพิจารณาระดับการศึกษาพบว่า วัยรุ่นที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับ ปวช. มีพฤติกรรมเสพยาเสพติดในสัดส่วนที่มากกว่านักเรียน นักศึกษา ในสังกัดอื่น (วันชัย, กานดา และเนตรนภิส, 2541; กองสารวัตรนักเรียน, 2543) โดยเฉพาะเยาวชนไทยสูบบุหรี่คนละประมาณ 8.3 มวนต่อวัน หรือคิดเป็นเงินประมาณวันละ 20 บาท โดยเฉพาะกลุ่มวัยรุ่นอายุ 13 – 19 ปี มีค่าใช้จ่ายไปกับบุหรี่ถึงร้อยละ 20.3 ของรายได้ต่อเดือน (ศูนย์วิจัยกสิกรไทย, 2546)

2. สาเหตุพฤติกรรมการสูบบุหรี่ในวัยรุ่น สำหรับสาเหตุที่แท้จริงเกี่ยวกับพฤติกรรมการสูบบุหรี่ในวัยรุ่นนั้นปัจจุบันยังไม่ทราบแน่ชัด แต่มีปัจจัยหลายอย่างที่ทำให้วัยรุ่นเกี่ยวข้องกับ

บุหรี ได้แก่

2.1 *ด้านสารเสพติดในบุหรี* เนื่องจากวัยรุ่นเป็นวัยที่ต้องเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ที่มารุมเร้ามากมาย มักมีปัญหาในการปรับตัว ชอบแสวงหาและเรียนรู้ประสบการณ์แปลกใหม่ด้วยตนเอง มีการตัดสินใจที่รวดเร็วและวู่วาม อยากรับอิสระจากผู้ปกครอง (สุชา, 2541; อุมพร, 2544) แต่ขณะเดียวกันก็พยายามทำทุกวิถีทางเพื่อให้ตนได้เป็นที่ยอมรับจากกลุ่มเพื่อน เช่น การอยู่ในกลุ่มเพื่อนที่มีพฤติกรรมการสูบบุหรี ตนเองก็ต้องสูบบุหรีด้วยเพื่อให้ได้เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มโดยมีความเข้าใจที่ผิด ๆ ว่าการทำพฤติกรรมเหล่านี้แม้จะมีอันตรายบ้างแต่ก็ไม่รุนแรงและสามารถเลิกได้เมื่อต้องการ (นิตยา, 2545) แต่ในความเป็นจริงฤทธิ์ของสารเสพติดในบุหรี ทำให้การทำงานของระบบต่าง ๆ ในร่างกายเปลี่ยนแปลงไป แม้ว่าเมื่อสูบในระยะแรกจะทำให้เกิดความสบายใจ หมดกังวล แต่ถ้าใช้ติดต่อกันไปนาน ๆ ร่างกายจะเคยชินกับสภาพนั้น ซึ่งถ้าขาดสารนั้นร่างกายจะไม่สามารถปรับตัวได้กับการเปลี่ยนแปลงกะทันหัน ทำให้มีอาการผิดปกติต่าง ๆ จนต้องแสวงหามาสูบเพื่อระงับอาการตลอดไป และทำให้วัยรุ่นต้องตกเป็นทาสของบุหรีในที่สุด (สมิต, 2544)

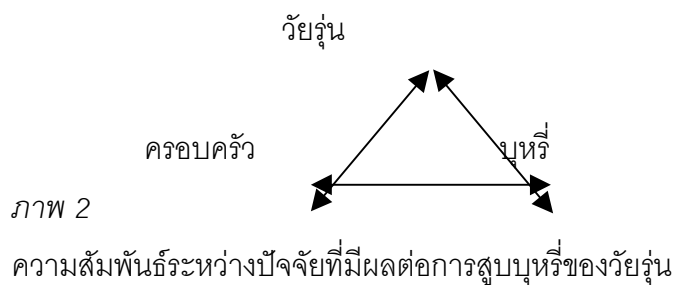
2.2 *ด้านตัวบุคคล* แม้ว่าวัยรุ่นจะมีการพัฒนาความคิดความอ่านเป็นแบบนามธรรม คือ คิดอย่างมีเหตุผล รู้จักตั้งคำถาม และมองเหตุการณ์ในอนาคตได้ใกล้เคียงกับวัยผู้ใหญ่ แต่วัยรุ่นก็มีข้อจำกัดของการคิดคือ ขาดประสบการณ์และมองไม่เห็นถึงผลเสียที่จะตามมาให้ความสำคัญกับตนเอง ยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง และมักมองอะไรแบบเข้าข้างตนเอง (Santrock, 1999) ชอบทดลองทำพฤติกรรมเสี่ยงต่าง ๆ เช่น การฝ่าฝืนกฎระเบียบ การทำผิดกฎจราจร การมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร การทดลองสูบบุหรีและเสพยาเสพติด เป็นต้น (จันทิชาติ, 2537) เนื่องจากคิดว่าพฤติกรรมเหล่านี้เป็นสิ่งที่ท้าทาย ประกอบกับธรรมชาติของวัยรุ่นที่อยากรู้ อยากรับประสบการณ์แปลกใหม่ด้วยตนเองแต่ล้มค่านึงถึงผลร้ายที่จะเกิดขึ้นตามมาจากการมีพฤติกรรมเสี่ยงของตน นอกจากนั้นสภาพจิตใจก็มีส่วนส่งเสริมให้วัยรุ่นมีพฤติกรรมการสูบบุหรี โดยเฉพาะวัยรุ่นที่มีบุคลิกภาพแบบพึ่งพา ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง ขาดทักษะในการปฏิเสธและจัดการกับความเครียด ไม่สามารถตัดสินใจแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง เมื่อเพื่อนแนะนำหรือชักชวนให้ทดลองกระทำพฤติกรรมเสี่ยงต่าง ๆ ก็จะทำตาม วัยรุ่นกลุ่มนี้จึงถูกชักจูงให้มีพฤติกรรมเกี่ยวข้องกับบุหรีได้ง่าย (นพร, 2545; พัชรพร, 2544; วนัสรา, 2544) สอดคล้องกับการศึกษาของดุขฎิและคณะ (2540) ที่พบว่าตัวแปรด้านจิตใจมีความสัมพันธ์กับการมีพฤติกรรมเกี่ยวข้องกับการใช้สารเสพติดในวัยรุ่น กล่าวคือ วัยรุ่นที่มีความภาคภูมิใจในตนเองต่ำ ชอบท้าทาย ขาดความสามารถในการแก้ปัญหาและจัดการกับความเครียดจะมีโอกาสเกี่ยวข้องกับสารเสพติดมากกว่าวัยรุ่นที่มีบุคลิกภาพหรือสภาพจิตใจที่เข้มแข็ง ผลการศึกษาของวันชัย, นิพนธ์ และนิรันดร์ (2543)

ก็พบว่า วัยรุ่นที่มีบุคลิกภาพแบบชอบลอง ชอบท้าทาย มุทะลุคู่ด้น ไม่มีความภาคภูมิใจในตนเอง จะมีโอกาสเกี่ยวข้องกับสารเสพติดได้ง่าย เช่นเดียวกับผลการศึกษาของสมิต และคณะ (2545) ที่พบว่า บุคลิกที่วิตกกังวล ซึมเศร้า และเกเร สามารถทำนายพฤติกรรมเสพยาเสพติดของวัยรุ่นได้

3.3 ด้านสภาพแวดล้อม พฤติกรรมเสี่ยงต่าง ๆ ของวัยรุ่น รวมถึงพฤติกรรมกรรมการสูบบุหรี่นั้น นอกจากมีปัจจัยด้านสารเสพติดในบุหรี่และปัจจัยด้านตัวบุคคลแล้ว ปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้วัยรุ่นมีพฤติกรรมเกี่ยวข้องกับบุหรี่คือ ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะเพื่อนและครอบครัว เนื่องจากวัยรุ่นมีความต้องการที่จะเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม ต้องการการยอมรับจากเพื่อน ดังนั้นพฤติกรรมใด ๆ ของวัยรุ่นไม่ว่าจะเป็นทางด้านบวกหรือด้านลบ ล้วนมีอิทธิพลจากกลุ่มเพื่อนเข้ามาเกี่ยวข้องรวมถึงพฤติกรรมกรรมการสูบบุหรี่ โดยวัยรุ่นหวังว่าการสูบบุหรี่จะทำให้ตนได้เป็นที่ยอมรับจากกลุ่มเพื่อน ผลการวิจัยทั้งในและต่างประเทศที่เกี่ยวกับการเสพยาเสพติดของวัยรุ่น ส่วนใหญ่ยืนยันตรงกันว่าเพื่อนคือตัวแปรสำคัญและมีอิทธิพลโดยตรงต่อการทดลองเสพยาเสพติดของวัยรุ่น (กองสารวัตรนักเรียน, 2543; ดุษฎี และคณะ, 2540; วันชัย และคณะ, 2543; อมรา, 2546; Miguel & Helda, 2000; Sherry, Donald, Corinne & Garry, 2000) ส่วนปัจจัยด้านครอบครัวก็เป็นส่วนสำคัญที่ผลักดันให้วัยรุ่นมีพฤติกรรมเกี่ยวข้องกับบุหรี่ เนื่องจากครอบครัวเป็นสังคมแห่งแรกของมนุษย์ วิธีการเลี้ยงดูของครอบครัวมีอิทธิพลโดยตรงต่อพฤติกรรมของเด็ก โดยเด็กที่เกิดมาในครอบครัวที่ให้ความรัก ความอบอุ่น เมื่อโตขึ้นก็จะเป็นคนโอบอ้อมอารี รู้จักรักและแบ่งปันผู้อื่น ส่วนเด็กที่ขาดความรัก ความอบอุ่น ขาดการดูแลเอาใจใส่จากบิดามารดา ขาดคำปรึกษาที่ดี ไม่มีสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ จะมีพฤติกรรมเสี่ยงทางด้านสุขภาพได้ง่าย (อุมพร, 2544) สอดคล้องกับผลการศึกษาของกองสารวัตรนักเรียน (2543) ที่พบว่า นักเรียนที่มีพฤติกรรมเกี่ยวข้องกับสารเสพติดกว่าครึ่งให้ข้อมูลว่า บรรยากาศในครอบครัวที่ทำให้นักเรียนไม่สบายใจ จะมีส่วนกดดันให้พวกตนตัดสินใจเสพยาเสพติด ผลการศึกษาของวันชัย และคณะ (2541) ก็พบว่า สภาพครอบครัวที่ไม่สมบูรณ์ เช่น ครอบครัวที่บิดามารดามีปัญหาทะเลาะเบาะแว้งกันเป็นประจำ ครอบครัวที่มีปัญหาการหย่าร้าง บิดามารดาไม่มีเวลาดูแลอบรมสั่งสอนบุตรอย่างเพียงพอ รวมถึงครอบครัวที่ทำให้บุตรเกิดการรับรู้ว่าเป็นบิดามารดาร์กถูกไม่เท่ากันคือจุดเริ่มต้นที่นำไปสู่การทดลอง เสพยาเสพติด โดยวัยรุ่นที่ไม่มีความสุขเมื่ออยู่ในครอบครัวดังกล่าว ก็จะผลักดันตนเองออกจากครอบครัวเพื่อหาความสุขโดยการคบเพื่อนมาชดเชย ในขณะที่พื้นฐานการอบรมเลี้ยงดูของบางครอบครัวไม่สมบูรณ์ วัยรุ่นจึงขาดทักษะ ขาดวิจารณญาณในการเลือกคบเพื่อน และพร้อมจะทำตามที่เพื่อนชักชวน และถ้าสถานการณ์เหล่านี้ผนวกเข้ากับบุคลิกภาพส่วนบุคคล เช่น ชอบทดลอง ชอบท้าทาย ขาดความภาคภูมิใจในตนเอง ก็จะมีโอกาสให้วัยรุ่นมีพฤติกรรมกรรมการสูบบุหรี่มากขึ้น ผลการศึกษาของกุหลาบ และคณะ (2541) เกี่ยวกับสัมพันธภาพใน

ครอบครัวกับปัญหาสารเสพติดของนักเรียนอาชีวศึกษาในภาคตะวันออก พบว่า นักศึกษาที่มีความเสี่ยงต่อการติด สารเสพติดเนื่องจากต้องมาเรียนหนังสือไกลบ้านและต้องอยู่หอพัก ไกลหูไกลตาบิดามารดา เมื่อมีเวลาว่างหลังจากการเรียน กลุ่มเพื่อน ๆ ก็จะชักชวนกันไปเที่ยวสถานเริงรมย์และมักทดลอง สูบบุหรี่โดยที่ไม่มีคนคอยตักเตือน ดังนั้น แม้งานวิจัยหลายเรื่องจะแสดงให้เห็นว่าเพื่อนคือบุคคลสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการสูบบุหรี่ของวัยรุ่น แต่เมื่อศึกษาถึงลงไปจะพบว่ากรณีที่วัยรุ่นคบเพื่อนที่เกเร และชักชวนกันมีพฤติกรรมเสี่ยงต่าง ๆ ก็เนื่องมาจากพื้นฐานของทางครอบครัวที่ไม่เข้มแข็ง บิดามารดาไม่ได้ปฏิบัติพัฒนาที่ที่เหมาะสม ทำให้บุตรวัยรุ่นเกิดความรู้สึกว่าไม่ได้รับความรัก ความเอาใจใส่ ขาดพันธผูกพันระหว่างครอบครัว หรือการมีช่องว่าง (generation gap) ระหว่างบิดามารดาและบุตรวัยรุ่นนั่นเอง (อุมาพร, 2544)

กล่าวโดยสรุป ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการสูบบุหรี่ในวัยรุ่นประกอบด้วย 3 ส่วนที่สำคัญ ได้แก่ ปัจจัยด้านตัววัยรุ่นเองที่อยากรู้ อยากรทดลอง ปัจจัยด้านสารเสพติดในบุหรี่ที่เมื่อวัยรุ่นทดลองสูบแล้วทำให้รู้สึกติดใจจนนำไปสู่การสูบบุหรี่และติดบุหรี่ในที่สุด ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะเพื่อนและครอบครัว ที่ถือได้ว่ามีอิทธิพลอย่างมากต่อพฤติกรรมของวัยรุ่นทั้งด้านบวกและด้านลบ ปัจจัยทั้ง 3 ส่วนมีความเกี่ยวพันกันอย่างมากต่อปัญหาการสูบบุหรี่ของวัยรุ่นในปัจจุบันดังแสดงด้วยภาพ 2

แนวทางป้องกันการสูบบุหรี่ในวัยรุ่น

เนื่องจากพฤติกรรมการสูบบุหรี่ในวัยรุ่นประกอบด้วยปัจจัยที่เกี่ยวข้อง 3 ประการ ดังกล่าวข้างต้น โดยปัจจัยสำคัญคือธรรมชาติของวัยรุ่นเองที่อยากรู้ อยากรเห็น และอยากรทดลองสิ่งแปลกใหม่โดยลืมนึกถึงผลร้ายที่จะเกิดขึ้นตามมา รวมถึงการมีบุคลิกภาพแบบพึ่งพา สภาพจิตใจที่ไม่เข้มแข็ง ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง ขาดทักษะในการจัดการกับปัญหาและความเครียด สิ่งเหล่านี้คือส่วนส่งเสริมให้วัยรุ่นมีพฤติกรรมการสูบบุหรี่ง่ายขึ้น ซึ่งจากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า ได้มีผู้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อพฤติกรรมป้องกันการ

สูบบุหรี่และเสพสารเสพติด 2 ด้านด้วยกัน คือ ปัจจัยด้านตัววัยรุ่นและปัจจัยด้านครอบครัว

1. ด้านตัววัยรุ่น จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า ได้มีผู้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับพฤติกรรมป้องกันการสูบบุหรี่และเสพสารเสพติดในส่วนของวัยรุ่นไว้ 2 ด้าน (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2540; พรเพ็ญ, 2541; มาริสา, 2540; อารี, 2542) ได้แก่

1.1 พฤติกรรมด้านความรู้สึก ความรู้สึกที่ส่งผลให้วัยรุ่นไม่ไปเกี่ยวข้องกับบุหรี่ ได้แก่ ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเองและความภาคภูมิใจในครอบครัว เนื่องจากครอบครัวเป็นหน่วยพื้นฐานแห่งการแลกเปลี่ยน สิ่งสำคัญในแลกเปลี่ยนกันก็คือความรัก โดยเริ่มต้นจากพ่อแม่เป็นผู้ให้ และบุตรเป็นผู้รับ ถ้าการแลกเปลี่ยนความรักเป็นไปในบรรยากาศที่พึงพอใจ มีการให้และ การรับในสัดส่วนที่เหมาะสมจะมีผลต่อสภาพจิตใจของวัยรุ่นเป็นอย่างมาก โดยทำให้วัยรุ่นเกิดความรู้สึกเป็นสุข มั่นคง มีคุณค่าและเคารพนับถือในตนเอง (อุมาพร, 2544) ซึ่งจะเป็นพลังผลักดัน ให้วัยรุ่นก้าวไปข้างหน้าโดยไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค และมีการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมที่พึงประสงค์ รวมถึงพฤติกรรมป้องกันการสูบบุหรี่ สอดคล้องกับข้อเสนอแนะของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2540) ว่า การที่วัยรุ่นจะสามารถป้องกันการถูกชักจูงให้เสพสารเสพติดได้นั้น ตัววัยรุ่นต้องมีความภาคภูมิใจและเห็นคุณค่าในชีวิตของตนเอง การศึกษาของมาริสา (2540) พบว่า นักเรียน ที่สามารถปฏิเสธการถูกชักจูงให้เสพสารเสพติดได้ดี คือ นักเรียนที่ได้รับการสอนให้เห็นคุณค่า ในตนเอง การศึกษาของกุหลาบ และคณะ (2541) พบว่า ความรู้สึกภาคภูมิใจในตนเองของนักเรียนอาชีวศึกษาในภาคตะวันออก มีความสัมพันธ์ทางบวกกับการป้องกันการสูบบุหรี่อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และการศึกษาของพรเพ็ญ (2541) ก็พบว่า ปัจจัยที่จะทำให้นักเรียนมัธยม ศึกษาสามารถปฏิเสธการถูกชักจูงให้เสพสารเสพติดได้ คือ การมีความภาคภูมิใจในตนเอง เช่นกัน

1.2 พฤติกรรมด้านการกระทำ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2540) ได้ให้ข้อคิดเห็นว่า สังคมไทยเป็นสังคมที่ชอบการรวมกลุ่ม วัยรุ่นที่สูบบุหรี่และเสพสารเสพติด ส่วนใหญ่มักจะขาดความอบอุ่นจากครอบครัวหรือเข้ากับครอบครัวไม่ได้ เมื่อวัยรุ่นไม่มีความสุขที่จะอยู่ในครอบครัวก็จะผลักดันให้พวกเขาออกจากครอบครัวเพื่อหาความสุขโดยการรวมกลุ่มกับเพื่อน และพร้อมจะทำตามที่เพื่อนชักชวน ซึ่งถ้าวัยรุ่นขาดวิจารณญาณในการคบเพื่อนก็จะยิ่งเพิ่มโอกาสให้วัยรุ่นมีพฤติกรรมเกี่ยวข้องกับบุหรี่ปากขึ้น ดังนั้น กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ให้ข้อเสนอแนะว่า วิธีการป้องกันสารเสพติดของวัยรุ่นที่ดี ได้แก่ การใช้เวลาร่วมกันเป็นประโยชน์ การรู้จักปฏิเสธ การรู้จักจัดการกับความเครียด การไม่ยุ่งเกี่ยวกับเพื่อนที่เสพสารเสพติด การหลีกเลี่ยงแหล่งมั่วสุมสารเสพติด รวมถึงต้องมีความสามารถในการตัดสินใจแก้ปัญหาและจัดการกับความเครียดที่เกิดขึ้นได้อย่างเหมาะสม ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของมาริสา (2540) ที่

พบว่า นักเรียนที่สามารถปฏิเสธการถูกชักชวนให้เสพสารเสพติดได้ดี คือ นักเรียนที่มีทักษะในการแก้ ปัญหาและสามารถจัดการกับความเครียดได้ การศึกษาของอาธิ (2542) พบว่า การป้องกันตนเองจากสารเสพติดของนักเรียนนักศึกษาในภาคใต้ของประเทศไทย คือ พยายามหลีกเลี่ยงสารเสพติดด้วยการออกกำลังกาย ทำงานอดิเรก อ่านหนังสือ ไม่มั่วสุมกับเพื่อนที่เสพสารเสพติด กรณีมีคนมาชวนให้เสพสารเสพติดนักเรียน นักศึกษาจะปฏิบัติตนโดยการเดินหนี ปฏิเสธ หรือ เลิกคบ และการศึกษาของกองสารวัตรนักเรียน (2543) ก็พบว่า วิธีการป้องกันตนเองของนักเรียนเพื่อไม่ให้เข้าไปเกี่ยวข้องกับสารเสพติดได้แก่ การใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์โดยการเล่น กีฬา เล่นดนตรี เป็นต้น

2. ด้านครอบครัว นอกจากการสร้างเกราะที่เข้มแข็งให้แก่วัยรุ่นทั้งความรู้สึกรักนึกคิดและการกระทำแล้ว แนวทางสำคัญอีกแนวทางหนึ่งในการป้องกันปัญหาการสูบบุหรี่ในวัยรุ่นคือการส่งเสริมให้ครอบครัวปฏิบัติพัฒนาที่ที่เหมาะสม ซึ่งจากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่ผ่านมาพบว่า มีผู้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับพัฒนาที่ของครอบครัวในการป้องกันการเสพสารเสพติดในวัยรุ่น ดังนี้

2.1 ครอบครัวต้องมีสัมพันธภาพที่ดี มีการสื่อสารกันอย่างเปิดเผย บิดามารดา ต้องคอยเอาใจใส่และรับฟังปัญหาของบุตร เนื่องจากการสื่อสารและสัมพันธภาพที่ดีใน ครอบครัวจะส่งผลให้วัยรุ่นมีลักษณะเป็นคนที่มีความสุข มีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม เข้าใจ และเห็นคุณค่าในตนเอง ซึ่งเป็นแนวทางที่สำคัญในการสร้างเสริมภูมิคุ้มกันแก่วัยรุ่น เพื่อให้วัยรุ่นมีพฤติกรรมทางสุขภาพที่เหมาะสม สอดคล้องกับการศึกษาของกุหลาบ และคณะ (2541) ที่พบว่า สัมพันธภาพที่ดีในครอบครัว การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน การร่วมกันรับผิดชอบกิจกรรมในครอบครัว การช่วยกันแก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น การใช้เวลาพักผ่อนร่วมกัน รวมถึงการเลี้ยงดู แบบใช้เหตุผล และการสนใจไม่ปล่อยปละละเลยต่อบุตรของผู้ปกครอง มีความสัมพันธ์ทางบวกกับพฤติกรรมหลีกเลี่ยงการเสพสารเสพติดของวัยรุ่นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

2.2 ครอบครัวต้องอบรมบ่มพาทหน้าที่ที่เหมาะสมให้บุตร อบรมบุตรให้เข้าใจถึงบทบาทหน้าที่ของตนเอง ปฏิบัติตามระเบียบ กฎเกณฑ์ เงื่อนไขและแบบแผนความประพฤติทางสังคม ส่งเสริมให้บุตรวัยรุ่นมีความเชื่อมั่นในตนเองเพื่อให้สามารถป้องกันตนเองจากพฤติกรรมเสี่ยงและมีพฤติกรรมสุขภาพที่เหมาะสม สอดคล้องกับข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการป้องกันปัญหาสารเสพติดของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2540) ว่า การปฏิบัติพัฒนาที่ของครอบครัวในการส่งเสริมให้บุตรวัยรุ่นได้เข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม เช่น กิจกรรมของศูนย์เยาวชน โรงเรียน วัด หรือแหล่ง สาธารณประโยชน์ต่าง ๆ นั้นสามารถดึงวัยรุ่นให้ออกห่างจากสารเสพติดได้

2.3 *ครอบครัวต้องให้การตอบสนองของความต้องการของบุตร* โดยเรียนรู้ถึงพัฒนาการตามธรรมชาติของวัยรุ่น เข้าใจและให้การตอบสนองของความต้องการของบุตรวัยรุ่นอย่างเหมาะสมทั้งร่างกายและจิตใจ มีความห่วงใย เอาใจใส่ คอยดูแลตักเตือน ใฝ่ถามสารทุกข์สุขดิบสม่ำเสมอ แสดงความดีใจ ภูมิใจในตัวบุตร รวมถึงให้กำลังใจเมื่อบุตรประสบความผิดหวัง ดังนั้นเมื่อบุตรต้องเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ บุตรก็จะสามารถหาทางแก้ไขปัญหานั้นได้อย่างเหมาะสม โดยที่ไม่ต้องหันหน้าเข้าหาบุหรืหรือสารเสพติดอื่น ๆ

2.4 *ครอบครัวต้องให้คำแนะนำเกี่ยวกับพฤติกรรมสุขภาพ* อบรมเลี้ยงดูให้บุตรมีพัฒนาการที่เหมาะสมทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคมและสติปัญญา ให้คำแนะนำเกี่ยวกับ การหลีกเลี่ยงพฤติกรรมเสี่ยง ส่งเสริมพฤติกรรมที่พึงประสงค์ พุดคุย ให้คำแนะนำ และให้ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องเกี่ยวกับโทษของบุหรืรวมถึงเป็นแบบอย่างที่ดีในการไม่สูบบุหรื

2.5 *ครอบครัวต้องจัดสรรเงินและความรับผิดชอบให้บุตรอย่างเหมาะสม* คอยให้คำแนะนำในการใช้จ่ายหรือการบริหารเงินแก่บุตร สอนให้บุตรประหยัด อดออม และรู้จักคุณค่าของเงิน ควรแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบในครอบครัวให้บุตรวัยรุ่นช่วยแบ่งเบาในบางส่วน สอนให้บุตรวางแผนการดำเนินชีวิต มีความรับผิดชอบและมีวินัยในเรื่องส่วนตัวของตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการป้องกันปัญหาสารเสพติดของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2540) ว่า การปฏิบัติพัฒนาการของครอบครัวโดยการส่งเสริมให้บุตรวัยรุ่นได้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ เช่น การมีกิจกรรมนันทนาการ การฝึกอาชีพ การหารายได้เสริม เหล่านี้คือแนวทางที่ดีในการป้องกันปัญหาการเสพสารเสพติดและสามารถดึงวัยรุ่นให้ออกห่างจากสารเสพติดได้

2.6 *ครอบครัวต้องอบรมจริยธรรมในการดำเนินชีวิตแก่บุตร* สอนให้บุตรปฏิบัติตามตามกฎระเบียบของสังคม ไม่ประพฤติปฏิบัติตนไปในทางที่เสื่อมเสียหรือผิดกฎหมาย โดยบิดามารดาต้องเป็นแบบอย่างในการปลูกฝังศีลธรรมและค่านิยมอันดีงามแก่บุตร วัยรุ่นที่ได้รับการปลูกฝังให้มีจริยธรรมที่ดีในการดำเนินชีวิตจะสามารถหลีกเลี่ยงการกระทำพฤติกรรมเสี่ยงต่าง ๆ ทางด้านสุขภาพ รวมถึงสามารถป้องกันตนเองไม่ให้มีพฤติกรรมเกี่ยวข้องกับบุหรืได้อย่างเหมาะสม และมีเหตุผล

กล่าวโดยสรุป แนวทางป้องกันพฤติกรรมการสูบบุหรืในวัยรุ่นต้องพิจารณาถึงปัจจัยที่มากเกี่ยวข้อง ปัจจัยที่สำคัญมี 2 ส่วน คือ ด้านตัววัยรุ่นและด้านครอบครัว สำหรับปัจจัยด้านตัววัยรุ่นมีทั้งพฤติกรรมด้านความรู้สึกรู้สึกและด้านการกระทำ ซึ่งได้แก่ การเห็นคุณค่าในตนเอง การใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ รู้จักปฏิเสธและจัดการกับความเครียด ไม่ยุ่งเกี่ยวกับเพื่อนที่เสพสารเสพติด และหลีกเลี่ยงแหล่งมั่วสุมเสพสารเสพติด ส่วนปัจจัยด้านครอบครัวที่สำคัญคือ ครอบครัวต้องมีการปฏิบัติพัฒนาการอย่างเหมาะสมในทุก ๆ ด้าน ซึ่งได้แก่ การมีสัม

พันธุภาพที่ดี อบรมบพาทหน้าทีที่เหมาะสม ตอบสนองความต้องการของบุตร ให้คำแนะนำเกี่ยวกับพฤติกรรม สุขภาพ จัดสรรเงินและความรับผิดชอบให้บุตร และอบรมจริยธรรมในการดำเนินชีวิตแก่บุตร เหล่านี้คือแนวทางที่มีส่วนช่วยป้องกันพฤติกรรมการสูบบุหรี่ในวัยรุ่น

ความสัมพันธ์ระหว่างพัฒนกิจของครอบครัว พฤติกรรมป้องกันการสูบบุหรี่ และพฤติกรรมการสูบบุหรี่ของวัยรุ่น

ครอบครัวคือบันไดขั้นต้นแห่งการพัฒนานุบุคคลและสร้างสังคมให้อยู่เย็นเป็นสุข การรณรงค์แก้ปัญหาสังคมที่กระทำกันอยู่ในปัจจุบันนั้นไม่อาจจะสำเร็จได้ ถ้าปราศจากการเสริมสร้างครอบครัวให้เข้มแข็งและปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างเหมาะสม (อุมาพร, 2544) ดังนั้นครอบครัวจึงมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อการป้องกันและส่งเสริมสุขภาพของสมาชิก ครอบครัวที่ดีจะต้องมีการเอาใจใส่ดูแลและเอื้ออาทรต่อกัน เช่น การดูแลสุขภาพของสมาชิก สนใจเรื่องอาหารการกิน การเล่าเรียนของบุตร การใช้จ่ายเงินทอง ความทุกข์และความสุขของบุตร เป็นต้น ต้องมีการเคารพซึ่งกันและกัน โดยบุตรต้องเคารพบิดามารดา ส่วนบิดามารดาที่ต้องรับฟังและเคารพในความคิดเห็นของบุตร มีความรับผิดชอบต่อบทบาทหน้าที่ มีความไว้วางใจและให้กำลังใจซึ่งกันและกัน ใช้เวลาอยู่ด้วยกันอย่างมีคุณค่า มีการสื่อสารกันด้วยปิยะวาจา และต้องปรับตัวไปตามการเปลี่ยนแปลงของวงจรชีวิตครอบครัวได้ การที่ครอบครัวสามารถปฏิบัติบทบาทหน้าที่ดังกล่าวได้อย่างเหมาะสม จะเป็นพื้นฐานสำคัญในการหล่อหลอมบุคลิกภาพของวัยรุ่นให้สามารถป้องกัน พฤติกรรมที่เป็นปัญหาสังคมได้เป็นอย่างดี (สายสุรี, 2537) ซึ่งจากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องส่วนใหญ่พบว่า การปฏิบัติพัฒนกิจของครอบครัวและพฤติกรรมป้องกันการเสพสารเสพติดมีความ สัมพันธ์กับพฤติกรรมการเสพสารเสพติดของวัยรุ่นแต่ขณะเดียวกันก็มีผลการวิจัยที่ขัดแย้งกัน โดยพบว่า การปฏิบัติพัฒนกิจของครอบครัวและพฤติกรรมป้องกันการเสพสารเสพติดไม่มีความ สัมพันธ์กับพฤติกรรมการเสพสารเสพติดของวัยรุ่น ดังรายละเอียด

1. งานวิจัยที่พบความสัมพันธ์ระหว่างพัฒนกิจของครอบครัว พฤติกรรมป้องกันการเสพสารเสพติด และพฤติกรรมการเสพสารเสพติดของวัยรุ่น

1.1 อายุของกลุ่มตัวอย่าง ได้มีการศึกษาทั้งกับกลุ่มวัยรุ่นตอนต้น และกลุ่มเยาวชน เช่น วัยรุ่นตอนต้นอายุระหว่าง 13 – 15 ปี (ขวัญเมือง, 2541; มาริสา, 2540; วันชัย และคณะ, 2543; ศรีรัตน์, 2542; สมิต และคณะ, 2545) กลุ่มเยาวชนอายุระหว่าง 15 – 25 ปี (กองสารวัตรนักเรียน, 2543; กุหลาบ และคณะ, 2541; ชไมพร, รังสรรค์ และชยันต์ธีธร, 2542; ดุษฎี

และคณะ, 2540; นิพนธ์ และคณะ, 2543; พิษิตพงษ์, 2545; วันชัย และคณะ, 2541; วันชัย และคณะ, 2543; ศรุดา, 2541; สมพัทธ์, 2543; อมรา, 2546; อาธิ, 2542)

1.2 *ระดับการศึกษาและสถานที่เก็บข้อมูล* ได้มีการศึกษาในกลุ่มวัยรุ่นที่มี ระดับการศึกษาและสถานที่ศึกษาต่าง ๆ เช่น ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นโดยเก็บข้อมูลในโรงเรียน (ขวัญเมือง, 2541; มาริสสา, 2540; วันชัย และคณะ, 2543; ศรีรัตน์, 2542) ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายโดยเก็บข้อมูลในโรงเรียน (กองสารวัตรนักเรียน, 2543; นิพนธ์ และคณะ, 2543; วันชัย และคณะ, 2543; ศรุดา, 2541) ระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพและระดับมหาวิทยาลัย โดยเก็บข้อมูลในสถานศึกษา (กองสารวัตรนักเรียน, 2543; กุหลาบ และคณะ, 2541; สมพัทธ์, 2543; อมรา, 2546; อาธิ, 2542) ไม่จำกัดระดับการศึกษาโดยเก็บข้อมูลที่บ้าน ศูนย์บำบัดรักษายาเสพติด และสถานฝึกอบรมเด็กและเยาวชน (ดุขฎี และคณะ, 2540; ชไมพร, รั้งสรรค์ และชยันต์ธีรร, 2542; พิษิตพงษ์, 2545; วันชัย และคณะ, 2541; ศรีรัตน์, 2542; สมิต และคณะ, 2545)

1.3 *รูปแบบการศึกษาและเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล* ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์พฤติกรรมการใช้สารเสพติดของวัยรุ่นโดยการสำรวจ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยมีทั้งแบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเอง (กุหลาบ และคณะ, 2541; ขวัญเมือง, 2541; ดุขฎี และคณะ, 2540; นิพนธ์ และคณะ, 2543; ลาดทองใบ, 2530; วันชัย และคณะ, 2541; วันชัย และคณะ, 2543; ศรุดา, 2541; ศรีรัตน์, 2542; สมพัทธ์, 2543; อมรา, 2546; อาธิ, 2542) แบบสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเองและสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล (อมรา, 2546; ชไมพร, รั้งสรรค์ และชยันต์ธีรร, 2542) แบบบันทึกที่ประยุกต์จากเครื่องมือประเมินสภาพปัญหาของสถานพินิจคุ้มครองเด็กและเยาวชน (พิษิตพงษ์, 2545) และการศึกษาเชิงกึ่งทดลอง (มาริสสา, 2540)

1.4 *ผลการศึกษา* พบว่า นักเรียนที่สามารถปฏิเสธการถูกชักชวนให้เสพสารเสพติดได้ดี คือ นักเรียนที่ได้รับการสอนให้เห็นคุณค่าในตนเอง มีทักษะในการแก้ปัญหาและสามารถจัดการกับความเครียดได้ (มาริสสา, 2540) ความรู้สึกภาคภูมิใจในตนเองของนักเรียนอาชีวศึกษาในภาคตะวันออก มีความสัมพันธ์ทางบวกกับการป้องกันการสูบบุหรี่อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (กุหลาบ และคณะ, 2541) ปัจจัยที่จะทำให้นักเรียนมัธยมศึกษาสามารถปฏิเสธการถูกชักชวนให้เสพสารเสพติดได้ คือ การมีความภาคภูมิใจในตนเอง (พรเพ็ญ, 2541) วิธีการป้องกันการเสพติดของวัยรุ่นที่ดี ได้แก่ การใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ การรู้จักปฏิเสธ การรู้จักจัดการกับความเครียด การไม่ยุ่งเกี่ยวกับเพื่อนที่เสพสารเสพติด การหลีกเลี่ยงแหล่งมั่วสุมสารเสพติด สามารถตัดสินใจแก้ปัญหาและจัดการกับความเครียดได้อย่างเหมาะสม (กรมวิชาการ กระทรวง ศึกษาธิการ, 2540) การป้องกันตนเองจากสารเสพติดของนักเรียน นักศึกษา ใน

ภาคใต้ของประเทศไทย คือ พยายามหลีกเลี่ยงสารเสพติดด้วยการออกกำลังกาย ทำงานอดิเรก อ่านหนังสือ ไม่มั่วสุมกับเพื่อนที่เสพสารเสพติด กรณีมีคนมาชวนให้เสพสารเสพติดนักเรียนจะ ปฏิบัติตนโดยการ เดินหนี ปฏิเสธ หรือเลิกคบ (อาธิ, 2542) วิธีการป้องกันตนเองของนักเรียน เพื่อไม่ให้เข้าไปเกี่ยวข้องกับสารเสพติดได้แก่ การใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์โดยการเล่นกีฬา เล่นดนตรี เป็นต้น (กองสารวัตรนักเรียน, 2543) เด็กที่มาจากครอบครัวที่มีการอบรมเลี้ยงดูแบบรัก สนิบสนุน และใช้เหตุผลมาก จะมีความรู้เกี่ยวกับสาเหตุของการใช้สารเสพติด และสามารถปฏิเสธ การถูกชักจูงให้ใช้สารเสพติดได้มากกว่าเด็กที่ได้รับการเลี้ยงดูแบบรัก สนิบสนุน และใช้เหตุผลน้อย ซึ่งเด็กประเภท หลังนี้ยังมีความใกล้ชิดกับสารเสพติดมากกว่าเด็กประเภทแรก (ลาดทองใบ, 2530) การร่วมกันรับผิดชอบกิจกรรมในครอบครัว ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ช่วยกันแก้ ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้น การใช้เวลาพักผ่อนร่วมกัน และการไม่ปล่อยปละละเลยต่อบุตร มีความสัมพันธ์ทางบวกกับพฤติกรรมป้องกันการใช้สารเสพติดของวัยรุ่น (กุหลาบ และคณะ, 2541) การเกิดปัญหาทะเลาะ เบาะแว้งของบุคคลในครอบครัวและความสัมพันธ์กับประสบการณ์การ เสพสารเสพติดของวัยรุ่น (วันชัย และคณะ, 2543) สัมพันธภาพของบุคคลในครอบครัวมีความ สัมพันธ์ทางบวกกับพฤติกรรม หลีกเลี่ยงการเสพสารเสพติดและสามารถทำนายพฤติกรรม หลีกเลี่ยงการเสพสารเสพติดได้ (ศรีรัตน์, 2543)

2. งานวิจัยที่ไม่พบความสัมพันธ์ระหว่างพัฒนาภพของครอบครัว พฤติกรรมป้องกันการ เสพสารเสพติด และพฤติกรรมการเสพสารเสพติดของวัยรุ่น

2.1 อายุของกลุ่มตัวอย่าง มีการศึกษาทั้งกับกลุ่มวัยรุ่นตอนต้น และกลุ่มเยาวชน เช่นเดียวกับงานวิจัยในกลุ่มแรก คือ วัยรุ่นตอนต้นอายุระหว่าง 13 – 15 ปี (กองสารวัตรนักเรียน, 2543; วันชัย และคณะ, 2543) กลุ่มเยาวชนอายุระหว่าง 15 – 25 ปี (ยุพยง, 2544; ประจัน และจิราภา, 2541)

2.2 ระดับการศึกษาและสถานที่เก็บข้อมูล ศึกษาในกลุ่มวัยรุ่นระดับมัธยม ศึกษาโดยการเก็บข้อมูลในโรงเรียน (กองสารวัตรนักเรียน, 2543; ยุพยง, 2544; วันชัย และคณะ, 2543) และไม่จำกัดระดับการศึกษาโดยการเก็บข้อมูลที่สถานฝึกอบรมเด็กและเยาวชน (ประจัน และจิราภา, 2541)

2.3 ลักษณะการศึกษาและเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล เป็นการศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์พฤติกรรมการใช้สารเสพติดของวัยรุ่นโดยการสำรวจ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยมี ทั้งแบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเอง (กองสารวัตรนักเรียน, 2543; ยุพยง, 2544; วันชัย และคณะ, 2543) และเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (ประจัน และจิราภา, 2541)

2.4 ผลการศึกษา พบว่า นักเรียนที่ไม่เคยเสพยาบ้ากับนักเรียนที่เคยมีประสบ

การณ์การเสพยาบ้าแทบจะไม่มี ความแตกต่างในเรื่องของสัมพันธภาพในครอบครัว (กองสารวัตรนักเรียน, 2543) การอบรมเลี้ยงดูและสนับสนุนข้อมูลข่าวสารจากครอบครัวไม่มีความสัมพันธ์กับสถิติการสูบบุหรี่ในวัยรุ่น (ยุพยง, 2544) ประสพการณ์ในการทดลองและไม่เคยทดลองเสพยาเสพติดของนักเรียนไม่มีความสัมพันธ์กับสัมพันธภาพในครอบครัวของวัยรุ่น (วันชัย และคณะ, 2543) ผู้ต้องขังวัยรุ่นที่ได้รับโทษในคดีเกี่ยวกับสารเสพติดใน 4 จังหวัดภาคใต้ ให้ข้อมูลว่าพวกตนอยู่ในครอบครัวที่อบอุ่น พ่อแม่ไม่มีปัญหาเรื่องการทะเลาะเบาะแว้ง แต่สาเหตุสำคัญที่ทำให้ พวกตนเสพยาเสพติด คือ การถูกเพื่อนชักชวน และบุคลิกภาพที่อยากรู้ อยากรลอง ของตนเอง (ประจัน และจิราภา, 2541)

กล่าวโดยสรุป จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมการเสพยาเสพติดของวัยรุ่น พบว่า ปัจจัยที่เกี่ยวข้องมีทั้งปัจจัยภายนอกและภายในตัววัยรุ่นเอง โดยปัจจัยภายนอกที่สำคัญคือ การปฏิบัติพัฒนาการของครอบครัว ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ผลักดันให้วัยรุ่นไม่มีพฤติกรรมการเสพยาเสพติด ส่วนปัจจัยด้านตัววัยรุ่น คือ การมีพฤติกรรมป้องกันการเสพยาเสพติดอย่างเหมาะสม ซึ่งผลการศึกษาส่วนใหญ่พบว่า การส่งเสริมให้ครอบครัวมีการปฏิบัติพัฒนาการและส่งเสริมให้วัยรุ่นมีพฤติกรรมป้องกันการเสพยาเสพติดอย่างเหมาะสม จะช่วยให้วัยรุ่นมีทักษะชีวิตที่เข้มแข็ง และช่วยลดปัญหาพฤติกรรมการเสพยาเสพติดในวัยรุ่นลงได้ จากความเกี่ยวข้องระหว่างการพัฒนาการของครอบครัว พฤติกรรมป้องกันการเสพยาเสพติด และพฤติกรรมการเสพยาเสพติดของวัยรุ่นดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างการพัฒนาการของครอบครัวกับพฤติกรรมการสูบบุหรี่ การรับรู้พัฒนาการของครอบครัวกับพฤติกรรมการสูบบุหรี่ และพฤติกรรมการสูบบุหรี่กับพฤติกรรมการสูบบุหรี่ ของวัยรุ่น ทั้งนี้เพื่อเป็นแนวทางส่งเสริมความสามารถในการปฏิบัติพัฒนาการของครอบครัว และส่งเสริมให้วัยรุ่นมีพฤติกรรมการสูบบุหรี่ที่เหมาะสม ซึ่งจะช่วยแก้ไขและลดปัญหาพฤติกรรม การสูบบุหรี่ในวัยรุ่นได้